

ეკონომიკური მეცნიერების კრიზისი და ახალი პარადიგმის ძიებისათვის¹

ვლადიმერ პაპავა

<https://doi.org/10.35945/gb.2018.06.001>

აკადემიკოსი, პროფესორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი, საქართველო
vladimer.papava@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკური მეცნიერება, ეკონომიკის კრიზისი, კრიპტოვალუტა, ადამიანისეული ფაქტორი, ეკონომიკური თეორიები

შესავალი

ეკონომიკური მეცნიერების შესასწავლად არაერთი კლასიკური სახელმძღვანელო გამოიყენება (მაგალითად, Mankiw, 2004; Макконнелл, Брю, 1992; Мэнкью, 1999; Самуэльсон, Нордхаус, 1999; Фишер, Дорнбуш, Шмалензи, 1993), რომელთაგან რამდენიმე ქართველი მკითხველისთვისაც ხელმისაწვდომია (მაგალითად, ბომოლი, ბლანდერი, 2006; მენქიუ, 2008; სამუელსონი, ნორდჰაუსი, 2000; ფიშერი, დორბუში, შმალენზი, 1997). მათ შორის არ არის არსებითი ხასიათის განსხვავება და ამგვარი სახელმძღვანელოები მრავლადაა გავრცელებული მსოფლიოს სხვა და სხვა ქვეყანაში.

დღეს დამკვიდრებული აზრის თანახმად, ხსენებული სახელმძღვანელო ლიტერატურა მოითხოვს კრიტიკულ ანალიზს, რევიზიას, ძირითადი საკითხების ახლებურ გააზრებას. საყურადღებოა, რომ ამ ტიპის სახელმძღვანელოების კრიტიკა ვერ კიდევ გასული საუკუნის 70-იან წლებში დაიწყო (Linder, Sensat, 1977a, 1977b) და შემდეგაც არაერთხელ გამხდარა კრიტიკული დამოკიდებულების ობიექტი (მაგალითად, Kanth,

1997). ფიქრი ეკონომიკის² მომავლის შესახებ სულაც არ არის მხოლოდ თანამედროვე ეპოქისათვის დამახასიათებელი (Hey, ed., 1992).

ყველა ეს სახელმძღვანელო ემყარება ისეთ დაშვებებს, რომლებიც რეალურად ყოველთვის არ სრულდება. სწორედ ამიტომ ძალზე დიდი მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკის ილუზიებისა (Heath, 2010) და მითებისაგან (Fox, 2009; Hicks, Klages, Raffa, eds., 1971; Mishan, 1986; Paarlberg, 1968; Гүриев, 2010) გათავისუფლებას.

გარდა ამისა, ეკონომიკურ რეალობაში არსებობს არაერთი ისეთი მოვლენა, რომელიც ამ სახელმძღვანელოებში პრაქტიკულად არ არის ასახული. ამის ერთ-ერთი თვალსაჩინო მაგალითია ე.წ. „ჩრდილოვანი ეკონომიკა“. კერძოდ, ეკონომიკის ზემოხსენებულ ტრადიციულ სახელმძღვანელოებში რიგი ეკონომიკური კანონზომიერებების შესწავლა აგებულია იმ დაშვებაზე, რომ ეკონომიკა მთლიანად ლეგალურია, რომ ჩრდილოვანი ეკონომიკა, როგორც ასეთი, არარსებობს, თუმცა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის კვლევის მიხედვით, 1991-2015 წლებში მსოფლიოს 158 ქვეყანაში ჩრდილოვანი ეკონომიკა მთელი ეკონომიკის 31,9 პროცენტს, ანუ თითქმის მესამედს, შეადგენდა (Medina, Schneider, 2018). საყურადღებოა, რომ ჩრდილოვანი ეკონომიკის გარდა არაერთი სხვა პრობლემაც არსებობს, რომელიც ასახვას ვერ პოულობს ტრადიციულ ეკონომიკაში, თუმცა პრაქტიკაში გადაწყვეტის გზების ძიებას თითქმის ყოველდღიურად მოითხოვს.

არანაკლებ მნიშვნელოვანია ისეთი საკითხების შესწავლა, რომლებიც წარმოაჩენენ თანამედროვე ეკონომიკის სიმახინჯეებს. მაგალითად, ზოგადად მსოფლიოში აშკარად შეინიშნება ეკონომიკის ფინანსური სექტორის არნახული ზრდა ეკონომიკის რეალური სექტორის „შევიწროების“ ხარჯზე. თითქმის ყველა ეკონომიკის თანხმდება იმაზე, რომ სწორედ ეს ანომალია იწვევს ფინანსურ კრიზისს (მაგალითად, Аникин, 2000; Киндлбергер, Алибер, 2010), რომ საჭიროა საერთაშორისო მონეტარული და ფინანსური სისტემების რეფორმა (მაგალითად, Stiglitz, et al., 2010; Стиглиц., и др., 2012), თუმცა ამ პრობლემის გადაჭრის მეტნაკლებად ქმედითი მექანიზმი დღემდე არ შემუშავებულა.

¹ კვლევის შედეგები მოსმენილი იქნა | ეროვნულ სამეცნიერო კონფერენციაზე „ეკონომიკური მეცნიერების კრიზისი და ახალი პარადიგმების ძიება“

² საყურადღებოა, რომ საბჭოთა კავშირის ნგრევის პერიოდში და შემდეგაც, როგორც საქართველოში, ისე ზოგადად პოსტსაბჭოთა სივრცეში, ეკონომისტთა შორის მიმდინარეობდა კამათი იმის შესახებ, თუ რა უნდა დარქმეოდა ეკონომიკის თეორიული საფუძვლების შემსწავლელ დისციპლინას – „ეკონომიკისი“, „ეკონომიკური თეორია“ თუ მის სახელწოდებად უცვლელად დარჩენილიყო „პოლიტიკური ეკონომიკა“. ამ დისკუსიის დროს ჩვენ შევთავაზეთ ტერმინი „თეორიული ეკონომიკა“ (პაპავა, 1991; Папавა, 1992) და ამ სახელწოდების დამხმარე სახელმძღვანელოც კი დაიწერა (პაპავა და სხვ., 1993). ამ ტერმინის შეთავაზებისას იქიდან გამომდინარეობდა, რომ თავისი შინაარსით ტერმინი „ეკონომიკისი“ სცდება ეკონომიკური თეორიის ერთი რომელიმე სკოლისა თუ მიმართულების (მაგალითად, მერკანტილისტური, ფიზიოკრატული, მარქსისტული, კეინზიანური და სხვ.) ფარგლებს და ყველა ამ სკოლისა თუ მიმართულების მეტ-ნაკლებად გამართიანებულ საფუძვლებს შეისწავლის. ამ თვალსაზრისით ტერმინ „ეკონომიკისის“ ყველაზე საუკეთესო შესატყვისად ტერმინი „თეორიული ეკონომიკა“ მიგვაჩნია. თანაც ისიც გასათვალისწინებელია, რომ მსგავსი მიდგომის საფუძველზე ფიზიკაში ტერმინი „თეორიული ფიზიკა“ უკვე დიდი ხანია დამკვიდრებულია.

ამ ტიპის მაგალითების მოყვანა სულაც არ წარმოადგენს რაიმე სირთულეს. კერძოდ, ეკონომიკური მეცნიერება შორსაა იმ ანომალიების დაძლევის გზების ძიებისაგან, თუ რატომაა, რომ გამოჩენილი სპორტსმენის წლიური ანაზღაურება სპორტის პოპულარული სახეობებიდან (მაგალითად, ფეხბურთი, კალათბურთი, კრივი და სხვ.) რამდენჯერმე აღემატება მეცნიერების დარგში ყველაზე ავტორიტეტულ ნობელის პრემიას (რომელიც არცთუ იშვიათად ორ ან სამ ლაურეატზე ნაწილდება), ან რატომ ჩაანაცვლა ჯანდაცვაში პაციენტი კლიენტმა.

XXI საუკუნეში განვითარებულმა ფინანსურ-ეკონომიკურმა კრიზისმა ეკონომისტთა წინაშე არაერთი ისეთი საკითხი წამოსწია, რომლებიც ასევე ვერ ჯდება ტრადიციული ეკონომიკის ფარგლებში. ამასთან ერთად ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ამ კრიზისმა სხვადასხვა სკოლის ეკონომისტებს შორის იმდენად გაამწვავა დაპირისპირება ურთიერთბრალდებების გამძაფრების სახით, რომ იმის განცდაც კი შეიქმნა, თითქოს ეკონომიკის, როგორც ასეთი, მოკვდა (The Death of Economics) (Davies, 2010, pp. 175-184).

სწორედ ამიტომ ეკონომიკის დარგში ნობელის პრემიის ლაურეატი რონალდ კოუზი (Ronald Coase) ტრადიციულ ეკონომიკს „საკლასო დაფის ეკონომიკს“ (blackboard economics) უწოდებს (Paskov, 2010, c. 84).

ჯერ კიდევ 1910 წელს ავსტრიული სკოლის თვალსაჩინო წარმომადგენელმა, ცნობილმა ბრიტანელმა ეკონომისტმა ფილიპ ვიქსტიდმა (Philip Wicksteed) გამოსცა წიგნი პოლიტიკური ეკონომიის ჯანსაღი აზრი (The Common Sense of Political Economy). ამ წიგნმა არაერთ გამოცემას გაუძლო და დღეს ის ე.წ. „ჯანსაღი აზრის ეკონომიკის“ (Common Sense Economics) წინამორბედად მიიჩნევა, რომლის მიზანიც ეკონომიკურ პრობლემებთან დაკავშირებით რეალისტური და ქმედითი რეკომენდაციების შემუშავებაა (Lewis, 2009, pp. 3-12).

ჩვენი კვლევის მიზანია ეკონომიკურ მეცნიერებაში არსებული კრიზისული მდგომარეობის შეფასება, მისი სუსტი ადგილების გაანალიზება და იმ გზების დასახვა, თუ როგორ უნდა მოხდეს ეკონომიკური მეცნიერების ტრანსფორმაცია, რას უნდა მიეცეს უმთავრესად ყურადღება.

ეკონომიკური მეცნიერების ქრონიკული დაავადება და გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისი

ის პრობლემები, რომელთა წინაშეც დღეს აღმოჩნდა ეკონომიკური მეცნიერება, სულაც არ არის ახალი. ამის ყველაზე თვალსაჩინო დადასტურებაა საბჭოთა კავშირიდან ემიგრირებული, ცნობილი რუსი ეკონომისტის იგორ ბირმანის გამონათქვამი, რომ კაპიტალიზმი საუკუნეების განმავლობაში ვითარდებოდა, თუმცა ამპროცესში სწავლული

თუ უსწავლელი ეკონომისტები რჩევებითა და რეცეპტებით სულაც არ მონაწილეობდნენ (Бирман, 1996, с. 521).

სამწუხარო ფაქტია, მაგრამ უნდა ვაღიაროთ, რომ ეკონომიკური მეცნიერება ხშირ შემთხვევაში იმდენად პასიურია, რომ არცთუ იშვიათად უკვე მომხდარი ფაქტების ინტერპრეტირების ფუნქცია ენიჭება (თოქმაზიშვილი, 2018, გვ. 17). წარმატებად კი მიიჩნევა ის შემთხვევა, როცა ეს ინტერპრეტაცია მართებული აღმოჩნდება...

ეკონომიკურ მეცნიერებას მრავალსაუკუნოვანი გამოცდილება აქვს, თუმცა ის ყოველთვის როდი იყო მზად დროული და თანაც სწორი პასუხი გაეცა იმ საჭირობოროტო კითხვებისთვის, რომელთაც დღის წესრიგში პრაქტიკა აყენებდა. ეკონომიკური აზრის ისტორიაშიც ნობილია ისეთი წარმატებული მაგალითი, როცა ეს „ჩამორჩენა“ რამდენიმე წელიწადში აღმოიფხვრა, რამაც შემდგომში ეკონომიკური განვითარების პრაქტიკულ ამოცანათა გადაწყვეტას ახალი იმპულსი მისცა. კერძოდ, ჯონ მენარდკეინის (John Maynard Keynes) თეორია „დიდი დეპრესიის“ პირობებში შეიქმნა და შემდგომ განვითარდა, როგორც კეინზიანელობის თეორიული მიმართულება; ასევე აღსანიშნავია, რომ გასული საუკუნის 70-იან წლებში განვითარებულმა სტაგფლაციამ ეკონომიკაში ნობელის პრემიის ლაურეატის მილტონ ფრიდმენის (Milton Friedman) მონეტარიზმს მისცა ბიძგი (Skidelsky, 2018a).

ცნობილია სხვა მაგალითებიც, როცა ეკონომიკურმა მეცნიერებამ ეს „ჩამორჩენა“ ან ნაწილობრივ, ან, უარეს შემთხვევაში, საერთოდ ვერ აღმოიფხვრა. პირველი შემთხვევის ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითად გამოდგება XX საუკუნის ბოლოს კომუნისტური რეჟიმის მსხვერვის შედეგად მბრძანებლური ეკონომიკიდან საბაზრო ზეგადასვლა. მიუხედავად იმისა, რომ მსოფლიოს არაერთი წამყვანი ეკონომისტი სამართლიანად აღნიშნავდა, რომ მბრძანებლური ეკონომიკიდან საბაზროზე გადასვლა განეკუთვნებოდა XX საუკუნის დასასრულის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვან მოვლენათა რიცხვს (Stiglitz, 1992, p. 137), რომლის ზეგავლენაც ეკონომიკური აზრის განვითარებაზე შეიძლება შეედაროს გასული საუკუნის 30-იანი წლების „დიდი დეპრესიის“ დაძლევას (АВТОНОМОВ, 1996, с. 11) ან ევროპის რეკონსტრუქციას მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ (Fisher, Frankel, 1992; Sachs, 1992; Wolfson, 1992), მბრძანებლური ეკონომიკიდან საბაზროზე გადასვლა ისე დაიწყო, რომ, როგორც ამას ეკონომიკაში ნობელის პრემიის ლაურეატები გერი ბეკერი (Gary Becker) და ჯოზეფ სტიგლიცი (Joseph Stiglitz) ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად აღნიშნავდნენ, ეკონომიკურ მეცნიერებას არ ჰქონდა უნარი, საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის ბევრი საჭირობოროტო კითხვებისთვის თეორიულად მეტ-ნაკლებად დასაბუთებული პასუხი გაეცა (Becker, Becker, 1997, p. 259; Stiglitz, 1996, p. 3). შედეგად, როგორც ეს პრაქტიკამ აჩვენა, არცთუ

იშვიათად საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა დასრულდა კვამი საბზრო ეკონომიკის (LeGrand, Bartlett, eds., 1993) შექმნით (Fees, 2015).

სამწუხაროდ, შეიძლება ითქვას, რომ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის გამოცდილების ცალკეული მომენტების განზოგადების მიუხედავად, შესაბამისი ეკონომიკური თეორია არ არის შექმნილი (Papava, 2002). იგორ ბირმანის ტრადიციული რადიკალური შეფასების თანახმად, საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პრობლემის გადაწყვეტაში ეკონომიკურმა მეცნიერებამ კვლავ დაადასტურა თავისი „დამაჯერებელი იმპოტენტურობა“ (Бирман, 1996, с. 521).

იმისდა მიუხედავად, რომ ეკონომიკაში კრიზისული მოვლენები, როგორც წესი, ხელს უწყობენ ეკონომიკური მეცნიერების განვითარებას (მაგალითად, Базилевич, 2016, с. 87), ფაქტია, რომ 2007–2009 წლების გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკურ კრიზისს, სამწუხაროდ, არა თუ არ მოჰყოლია რაიმე მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი გარღვევა ეკონომიკურ მეცნიერებაში (Krugman, 2018), არამედ ისეთი მოსებრებაც კი გაჩნდა, რომ თითქოს ეკონომიკურ მეცნიერებაში ახალი იდეების წარმოქმნა მხოლოდ წარსულში იყო შესაძლებელი (Капелюшников, 2018, с. 119)³. ეს სულაც არ არის გასაკვირი, თუკი ვავიხსენებთ, რომ ეკონომიკური მეცნიერება უუნარო აღმოჩნდა კაპიტალისტური ეკონომიკის და მისი მომავლის ხედვის საკითხების გადაწყვეტაში (Heilbroner, Milberg, 1996; Хейлбронер, 1993).

სამწუხაროდ, ამ კრიზისით მიღებული გაკვეთილი საერთოდ არ გაითვალისწინეს შემდგომი ათი წლის განმავლობაში გატარებულ ეკონომიკურ პოლიტიკაში (El-Erian, 2017; Pressman, Scott, 2018).

გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისის შემდეგ კიდევ უფრო გაძლიერდა კრიტიკული დამოკიდებულება ეკონომიკის მიმართ, გააქტიურდა თანამედროვე ეკონომიკის საფუძვლების ახლებურად გააზრების საკითხების გარშემო მსჯელობა (ასათიანი, 2013; თოქმაზიშვილი, 2018; ლეიაშვილი, 2017; მექვაბიშვილი, 2018, გვ. 230–239; Bookstaber, 2017; Leishvily, 2012; Rodrik, 2015a; Turner, 2012; van Staveren, 2015; Родик, 2017). მიდგომა, რომელიც დაეფუძნა ფრაზას „ეკონომისტები ეკონომიკის წინააღმდეგ“ (Rodrik, 2015b), შეეხო არა მარტო ეკონომიკს, როგორც ასეთს (Birks, 2016; Fullbrook, 2016; Marqués, 2016;

McCloskey, 2010; Pilkington, 2016; Söderbaum, 2017; Stiglitz, 2010; Syll, 2016), არამედ მაკროეკონომიკასაც (Kaletsky, 2017; DiMuzio, Noble, 2017; Stiglitz, 2011) და მიკროეკონომიკასაც (Hill, Myatt, 2010). ამ დისკუსიას ეკონომიკური მეცნიერების მომავლის შესახებ გარკვეული კონსენსუსის მიღწევისთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს (Rodrik, 2014). აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ყველა ეკონომისტი არ იზიარებს მოსაზრებას, რომ ეკონომიკური მეცნიერება კრიზისულ მდგომარეობაშია, რადგანაც თვლიან, რომ კრიზისი შეეხო მხოლოდ მის ნაწილს – მაკროეკონომიკას (Капелюшников, 2018, с. 124).

სამწუხარო ფაქტია, რომ ეკონომიკაში ნობელის პრემიის ლაურეატების დიდი ნაწილი, როგორც წესი, თავს არიდებს ეკონომიკური განვითარების, საერთაშორისო ეკონომიკის, გლობალური ფინანსების და სხვა პრაქტიკული ხასიათის თემებზე დისკუსიას. მისასალმებელ გამოწვევის წარმოდგენს მხოლოდ რამდენიმე მათგანი, რომელთაგან გამორჩეული არიან ჯომეფ სტიგლიცი, პოლ კრუგმანი, მაიკლ სპენსი (Michael Spence) და რობერტ შილერი (Robert Shiller). გამოდის, რომ ეკონომიკურ მეცნიერებაში ყველაზე მაღალი სამეცნიერო სტატუსის მქონე ეკონომისტები გაურბიან ეკონომიკურ რეალობას. სავარაუდოდ, ეს სამწუხარო ფაქტი იმითაა განპირობებული, რომ არცთუ იშვიათად ეკონომიკაში ნობელის პრემია იმ ეკონომისტებს მიენიჭებათ, რომელთა შრომებიც უშუალოდ არ უკავშირდება თანამედროვე ეკონომიკის სირთულეებს (Offer, 2016; Offer A., Söderberg, 2016). საყურადღებოა, რომ ეს ეკონომისტთა დიდი ნაწილის გაუმართლებელი „დუმილი“ არა მარტო და არა იმდენად ნობელიანტი ეკონომისტებისთვისაა დამახასიათებელი, არამედ აშკარად გამოხატული გლობალური ტენდენციაა. იგივე შეიძლება ითქვას ქართველ ეკონომისტებზეც.

კრიპტოვალუტა და ეკონომიკური მენეჯერების მორიგი დუმილი

ეკონომიკური მეცნიერების ეკონომიკური რეალობისგან ჩამორჩენის თვალსაჩინო მაგალითია კრიპტოვალუტის – ბიტკოინის შემოღება და გავრცელება. მისი პირველი ემისია მოხდა 2009 წლის 3 იანვარს, ანუ მაშინ, როცა გლობალური ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისის გამო საბანკო სისტემას შეექმნა სირთულეები (Skidelsky, 2018b). საყურადღებოა, რომ ბიტკოინის შემოღებამდე ჯერ კიდევ ათი წლით ადრე, ანუ 1999 წელს იწინასწარმეტყველა ეკონომიკაში ნობელის პრემიის ლაურეატმა მილტონ ფრიდმენმა (Cawrey, 2014; Самсон, 2017).

მიუხედავად იმისა, რომ არავინ იცის ბიტკოინის ოფიციალურად გამოცხადებული გამომგონებელი სატოში ნაკამოტო (Satoshi Nakamoto) ამ სახელით და გვართ

³ უკეთეს შემთხვევაში, საუბარია არა რაიმე ახალ ეკონომიკურ თეორიაზე, არამედ იმაზე, რომ კვლავ კეინსიანობა იქნეს გამოყენებული (Krugman, 2012; Кругман, 2013), რასაც, რა თქმა უნდა, თავისი მომხრეებიც ჰყავს (მაგალითად, Рязанов, 2014)), თუმცა არანაკლებ ყურადსაღებია ის არგუმენტებიც, რომელთა თანახმადაც ახალი კეინსიანული მაკროეკონომისტებიც (New Keynesian macroeconomists) არანაკლებ უსუსურნი აღმოჩნდნენ 2000-იანი წლების გლობალური ეკონომიკური კრიზისის წინაშე (Skidelsky R. (2018).

მართლა არსებობს თუ არა და, რაც მთავარია, ბუნდოვანია კრიპტოვალუტის ემისიის ეკონომიკური მექანიზმი (Shiller, 2018), კრიპტოვალუტა წლითი წლობით სულ უფრო პოპულარული ხდება, რაც, უწინარეს ყოვლისა, მისი ფასის ზრდაში აისახა. კითხვაზე, თუ რატომ ყიდულობენ ბიტკოინს, რატომ დაფიქსირდა მასზე მზარდი მოთხოვნა, ჯობიერ სტიგლიცი სამართლიანად პასუხობს, რომ ეს გამოიწვია მისმა გასაიდუმლოებულმა ხასიათმა (Golstein, 2018), რაც ასევე იძლევა კანონის გვერდის ავლის საშუალებას (Myers, 2017).

ბიტკოინის (თუ სხვა კრიპტოვალუტის) გასაიდუმლოებულმა ხასიათმა ის აქცია კრიმინალური სამყაროსთვის ფინანსური ოპერაციების განხორციელების საუკეთესო საშუალებად და შექმნა იმის შესაძლებლობა, რომ კრიპტოვალუტა პოლიტიკურმა აგრესორებმა მასობრივი განადგურების ფინანსურ იარაღად გამოიყენონ (James, 2018). ამ კუთხით საინტერესოა რუსეთის გამოცდილება, რომელიც შვიდი წლის განმავლობაში ოფიციალურად დევნიდა ბიტკოინს, თუმცა 2017 წლიდან გამოვიდა წინადადებით, ფართოდ გამოიყენოს კრიპტოვალუტა და არც ის გამოირიცხა, რომ გამოუშვას ბიტკოინის კონკურენტი საკუთარი კრიპტოვალუტა; კრიპტოვალუტის ლეგალიზაციით მოსკოვს, სულ ცოტა, უნდა გვერდი აუაროს „მაგნიტსკის აქტი“ (the Magnitsky Act) დაწესებულ ფინანსურ შეზღუდვებს (Johnson, 2017).

ჯობიერ სტიგლიცის აზრით, კრიპტოვალუტა უნდა აიკრძალოს (Bach, 2017), გამოცხადდეს კანონგარეშედ (Myers, 2017). მიუხედავად ამისა, იაპონიამ ბიტკოინს მიანიჭა კანონიერი საგადამხდლო საშუალების სტატუსი, რითაც ამკარად დააფიქსირა პრეტენზია, რომ გადაიქცეს ფინანსური ტექნოლოგიების გლობალურ ცენტრად (Rogoff, 2017).

საზგასახმელია, რომ მსოფლიოს წამყვანი ეკონომისტებისთვის ბიტკოინი და, ზოგადად, კრიპტოვალუტა არასანდო ფინანსური ინსტრუმენტია. მაგალითად, ნობელის პრემიის ლაურეატი პოლ კრუგმანი (Paul Krugman) მიიჩნევს, რომ ბიტკოინი (ისევე, როგორც ნებისმიერი სხვა კრიპტოვალუტა) ბუშტია⁴ (Самаева, 2017). რადგანაც კრიპტოვალუტის ფასი იზრდება ახალი მომხმარებლების სისტემაში ჩართვის ხარჯზე, ამიტომ კრიპტოვალუტა იძენს ფინანსური პირამიდის, ანუ პონცის სქემის (Ponzi scheme) ხასიათს (Sheng, Geng, 2017). მიუხედავად ამისა, ზოგიერთი ეკონომისტისთვის ძნელად წარმოსადგენია, რა მომავალი ელის ბიტკოინს (Baker, 2018) ან არ იცის, რა ჯობია, ურჩიოს დაინტერესებულ პირებს, იყიდონ თუ არ იყიდონ ბიტკოინი, რადგანაც მისი ყიდვა თურმე იგივეა, რაც ლატარეის ბილეთის ყიდვა (Turner, 2018). არიან ისეთი ეკონომისტებიც, რომელთათვისაც

ყველაზე დიდი პრობლემა ისაა, რომ თურმე ბიტკოინის ღირებულების ნახტომისებურმა ვარდნამ შესაძლოა დაანგრიოს რწმენა ბაზრების ეფექტიანობის შესახებ (Quiggin, 2018). ყველაზე მოულოდნელად კი, სავარაუდოდ, უნდა ჩაითვალოს საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მმართველი დირექტორის ქრისტინე ლაგარდის (Christine Lagarde) მიერ გამოთქმული ოპტიმიზმი კრიპტოვალუტის მომავალთან დაკავშირებით (Lagarde, 2017), რაც, ჩემი აზრით, უფრო ემოციური ხასიათისაა, ვიდრე პროფესიული ეკონომიკური დატვირთვის მქონე. ამ ფონზე სულაც არ არის გასაკვირი, ლიბერტარიანელების მხრიდან ბიტკოინის მიმართ პოზიტიური დამოკიდებულების არსებობა (Cox, 2013).

ცალკე თემაა ბიტკოინის შექმნის ტექნოლოგია, რომელიც ეფუძნება ბლოკჩეინს. ზოგიერთი თვლის, რომ ბლოკჩეინს კრიპტოვალუტასთან შედარებით დიდი მომავალი აქვს (მაგალითად, Rogoff, 2017), თუმცა არიან სკეპტიკოსები, რომლებიც მიიჩნევენ, რომ მისი შესაძლებლობები შეზღუდულია (Roubini, 2018; Roubini, Byrne, 2018).

ანგარიშგასაწევია ის გარემოებაც, რომ ბიტკოინის გამოშვება საჭიროებს მძლავრ კომპიუტერულ სიმძლავრეებს და ენერჯის იაფ წყაროს (მაგალითად, James, 2018; Popper, 2018). პროგნოზის თანახმად, 2020 წელს ბიტკოინები მოიხმარენ უფრო მეტენერჯიას, ვიდრე მსოფლიო მოიხმარდა 2017 წლის ბოლოს (Jezard, 2017). ეს იმას ნიშნავს, რომ სულ მალე ვირტუალური ვალუტა სერიოზულ ენერგეტიკულ პრობლემებს შეუქმნის მთელ მსოფლიოს.

სამწუხაროდ, საკმაოდ დიდი დრო გავიდა მას შემდეგ, რაც ეკონომისტებმა მეტ-ნაკლებად სერიოზული ყურადღება დაუთმეს კრიპტოვალუტას, თუმცა ის, განსაკუთრებით კი ბიტკოინი, დღეისათვის უკვე საკმაოდ გავრცელდა მთელ მსოფლიოში. სამართლიანობა მოითხოვს, აღინიშნოს, რომ უკვე გამოჩნდა პირველი პუბლიკაციები, რომელთა მიზანია, ამ სფეროში დაგროვილი გამოცდილების გაანალიზება (მაგალითად, Salman, Razzaq, 2018), ან შედარებით გასაგები ენით ამ პრობლემის მკითხველთა ფართო ფენებისთვის ახსნა (მაგალითად, Винья, Кейси, 2018; Тарасов, Попов, 2018). სამწუხაროა, რომ კრიპტოვალუტა ისეა მოდებული მსოფლიოს ბევრ ქვეყანას⁵, რომ ეკონომიკურ მეცნიერებას შესაბამისი ფენომენი სრულად ჯერაც არ შეუსწავლია. ეკონომიკური მეცნიერებისთვის არასახარბიელო ფაქტია, რომ მხოლოდ მაშინ, როცა პირველი ბიტკოინის გამოშვების შემდეგ თითქმის ათი წელია გასული, ეკონომისტებმა, როგორც იქნა, მეტ-ნაკლებად სერიოზულად მიაქციეს კრიპტოვალუტის პრობლემას ყურადღება.

ახალი პარადიგმის ძიებისათვის

ჩემი აზრით, ყველაზე დიდი პრობლემა, რომელიც დამახასიათებელია თანამედროვე ეკონომიკური მეცნიერე-

⁴ ეკონომიკაში ბუშტის პრობლემა არ არის ახალი. ის განსაკუთრებით მწვავე გახდა იაპონიაში გასული საუკუნის 80-90-იან წლებში (მაგალითად, Barsky, 2011; Wood, 2006).

ბისათვის, არის რეალური ადამიანის უგულებელყოფა, რაც, როგორც წესი, მისი მხოლოდ ყველაზე გამარტივებული მოდელით – ადამ სმიტისეული (Adam Smith) homo economicus-ის („ეკონომიკური ადამიანის“) ჩანაცვლების გზით ხდება. საბაზრო ეკონომიკის ელემენტარულ და თანაც ძალზე გამარტივებულ კანონზომიერებათა ასახვად homo economicus-ის მოდელი სავსებით საკმარისია. თუმცა ის საკმაოდ შორსაა რეალური ადამიანისათვის დამახასიათებელი ქცევისაგან.

ეკონომისტებისთვის უკვე დიდი ხანია აქტუალური გახდა ბუნებრივი და ხელოვნური ადამიანის თანაფარდობის პრობლემა. ეკონომიკაში ნობელის პრემიის ლაურეატი ჯეიმს ბიუკენანი (James Buchanan) სამართლიანად აღნიშნავდა, რომ ადამიანს თავისუფლება უნდა არა იმიტომ, რომ მისი სარგებლიანობის მაქსიმიზაციას მიაღწიოს (რაც ხელოვნური ადამიანის მიზანია), არამედ იმისთვის, რომ იყოს ისეთი ადამიანი, როგორც მას უნდა, რომ იყოს (Buchanan, 1979, p. 112).

ეკონომიკურ კვლევაში ბუნებრივი ადამიანის ხელოვნურით ჩანაცვლების აშკარა მოწინააღმდეგეები ამტკიცებენ, რომ homo economicus-ი დასრულდა (Brockway, 1995), რომ homo economicus-ი მოკვდა (Tittenbrun, 2013).

ნიშნავს ეს იმას თუ არა, რომ ეკონომისტებმა საერთოდ უარი თქვეს homo economicus-ის მოდელის გამოყენებაზე? ჩემი აზრით – არა, რადგანაც კვლევის ცალკეული მიზნებისთვის ადამიანის ამ გამარტივებულმა მოდელმა შესაძლოა, საინტერესო შედეგი მოგვცეს. მაგალითად, ადამიანისეული ფაქტორის ტრანსფორმაციის გამოყენებით საბაზრო ეკონომიკაზე პოსტკომუნისტური გადასვლის პროცესის აღწერისათვის ეს პროცესი შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც homo sovieticus-ის („საბჭოთა“ ადამიანის) homo economicus-ად ტრანსფორმაციის პროცესი, რის შედეგადაც იკვეთება ადამიანის ახალი მოდელი – homo transformativus-ი („გარდამავალი ადამიანი“) (Papava, 1996, pp. 260-264). საყურადღებოა, რომ homo transformativus-ის მოდელი უფრო ახლოსაა რეალურ ადამიანთან, ვიდრე ცალკე აღებული homo economicus-ის და homo sovieticus-ის მოდელები, რადგანაც ამ უკანასკნელთა დამახასიათებელი

ნიშნები ერთადაა ასახული homo transformativus-ში. თუმცა ეს უკანასკნელი რეალური ადამიანისაგან მაინც აშკარად დაშორებულია.

მაშასადამე, ეკონომისტების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა, რომ ადამიანის ის მოდელი, რომელიც გამოიყენება მათ კვლევაში, რაც შეიძლება დაახლოებული იყოს რეალურ ადამიანთან (Капелюшников, 2018, с. 121). ეს შესაძლებელი გახდება, თუ ეკონომისტები თავიანთი კვლევით არსენალს გაამდიდრებენ სხვა სოციალურ მეცნიერებათა (კეძოდ, ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის, სამართლის, პოლიტოლოგიის) კვლევის ინსტრუმენტებით (მაგალითად, Bedianashvili, 1995).

ის, რომ ეკონომიკურ პრაქტიკასა და ეკონომიკურ მეცნიერებას შორის სერიოზული ნაპრაალი გაჩენილი, დღეს უკვე საკამათო არ არის. მთავარია, იმ პრობლემის გამოკვეთა, რომლის გადაწყვეტის გარეშეც ეს ნაპრაალი არ ამოივსება. ძნელია, არ დაეთანხმო ცნობილი ბრიტანელი ეკონომისტის რობერტ სკიდელსკის (Robert Skidelsky) მოსაზრებას, რომ დღეს ეკონომიკურ მეცნიერებაში გაბატონებულია გამარტივებული მიდგომა, რომლის თანახმადაც ეკონომიკა გაიგივებულია „მანქანასთან“ (თუნდაც რთულ მანქანასთან), რომლის აღწერაც მათემატიკის გამოყენებით სულაც არ არის შეუძლებელი; ამის შედეგად კი თანამედროვე ეკონომისტები „განსწავლულ იდიოტებს“ (idiots savants) დაემსგავსნენ (Skidelsky, 2016). ის ასევე აღნიშნავს, რომ, სამწუხაროდ, დღეს მომავალ ეკონომისტებს არ ასწავლიან ფილოსოფიას, ფსიქოლოგიას, ისტორიას და პოლიტოლოგიას, რის გამოც თანამედროვე ეკონომისტების ცოდნა უმთავრესად მხოლოდ ეკონომიკური მოდელებით შემოიფარგლება (Skidelsky, 2016). ეს კი მნიშვნელოვნად აღარბეზს იმ სამეცნიერო ენას, რომლითაც სარგებლობენ ეკონომისტები.

არაერთი საინტერესო კვლევა ეძღვნება სინამდვილესთან სამეცნიერო ენის მიმართებას (მაგალითად, Devitt, Sterelny, 1999; Marsonet, 1995; Ким, Блажевич, 1998). ცნობილია, რომ არსებული სამეცნიერო ენის საფუძველზე ხდება სინამდვილის შესწავლა, რის შედეგადაც, თავის მხრივ, სამეცნიერო ენა კიდევ უფრო მდიდრდება.

რამდენადაც, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ეკონომიკა რთულ მანქანასთანაა გაიგივებული, ეკონომიკური მეცნიერების ენა ბევრად უფრო მარტივია, ვიდრე საჭიროა ეკონომიკური სინამდვილის შესასწავლად. მართალია, მათემატიკის გამოყენება, ერთი მხრივ, აძლიერებს (უფრო ზუსტად კი, აღრმავეს) ეკონომიკური სინამდვილის კვლევას, თუმცა იმავდროულად, კვლევის მხოლოდ მათემატიკით შემოფარგვლა ავიწროებს სინამდვილის მრავალფეროვნების მეტ-ნაკლებად სრულყოფილად ასახვის შესაძლებლობას. ეს კი სულაც არ არის გასაკვირი, რადგან თავად მათემატიკა არ არის იმდენად სრულყოფილი, რომ ადეკვატურად ასახოს მთელი სოციალური სფერო.

⁵ საყურადღებოა, რომ ბიტკოინი ძალზე პოპულარულია საქართველოში, თუმცა, საბედნიეროდ, ოფიციალურად ის არ წარმოადგენს კანონიერ საგადასმდელო საშუალებას (North, 2018; Sputnik, 2018). აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ქართულ მედიაში საკმაოდ ხშირად გვხვდება ბიტკოინის და ზოგადად კრიპტოვალუტის მიმართ აშკარად კრიტიკული დამოკიდებულების გამოხატვები პუბლიკაციები (მაგალითად, დავითაია, 2017; კვიციანი, 2017; ipress.ge, 2018). საქართველოს ენერგეტიკული სექტორისთვისაც ძალზედ მნიშვნელოვანია ბიტკოინის მოპოვებაზე დახარჯული ელექტროენერჯის მზარდი ოდენობა (ჩეჩელაშვილი, 2018ა, 2018ბ). ამასთან ერთად, ისიც გასათვალისწინებელია, რომ, სამწუხაროდ, კრიპტოვალუტის პრობლემის მეცნიერული კვლევა არც ქართველი ეკონომისტებისთვისაა ჯერჯერობით პრიორიტეტული.

ცალკე პრობლემაა ეკონომეტრიკული გაანგარიშებით გატაცება, რაც დღეისათვის პრაქტიკულად აღიარებულია ჭეშმარიტების კრიტერიუმად. მან კი შექმნა „ეკონომეტრიკორწმენის“ («эконометриковереие») ფენომენი, როცა ითვლება, რომ თუ ეკონომეტრიკული გათვლების შედეგები ეწინააღმდეგება ამა თუ იმ თეორიას, ეს მით უარესი სწორედ ამ თეორიისათვისაა (Капелюшников, 2018, с. 114).

ეკონომიკური სინამდვილის (ანუ „ეკონომიკური მანქანის“) შესწავლისადმი გამარტივებული მიდგომა ყველაზე ნათლად აისახება იმდამშვებებში (ანუ პირობითობებში), რომლებსაც შეგნებით თუ შეუგნებლად იყენებენ ეკონომისტები კვლევის დროს. ყოველგვარი ასეთი დაშვება კი ამარტივებს სინამდვილეს, რადგან მკვლევარი ყურადღებას ამახვილებს მხოლოდ რომელიღაც ფაქტორის (ან ფაქტორთა ჯგუფის) შესწავლაზე, სხვა ფაქტორების ცვლილების გამორიცხვის პირობებში. ასეთი მიდგომა ნოციერ ნიადაგს ქმნის მათემატიკის გამოყენებისათვის და მკვლევარს უადვილებს კონკრეტული პრობლემის მეტ-ნაკლებად სიღრმისეულად შესწავლას; ამასთან, ღიად ტოვებს საკითხს ხსენებული დამშვებების გამო, თუ შესწავლილი კანონზომიერება რამდენად საკმარისია არსებული, ბევრად უფრო მრავალფეროვანი სინამდვილის სწორად აღქმისათვის (Rodrik, 2015a; Родрик, 2017).

იმის ინდიკატორი, თუ რომელიმე კონკრეტული დაშვება რამდენად შეგნებულად გაითვალისწინა მკვლევარმა, არის „ჯადოსნური“ სიტყვათწყობა – „ceritas paribas“, ანუ „სხვა თანაბარ პირობებში“ („all other things remaining equal“), რაც კვლევის გაცნობისას მკითხველს აუწყებს, რომ სინამდვილე გამარტივებულია.

ნიშნავს თუ არა ეს, რომ ეკონომისტებმა კვლევისას ამ ჯადოსნურ სიტყვათწყობაზე უნდა თქვან უარი ან უარყონ ეკონომიკაში მათემატიკური მეთოდების გამოყენება? რა თქმა უნდა – არა! მათ გარეშე ეკონომიკური სინამდვილის შემეცნება საერთოდ შეუძლებელი იქნება. მთავარია, რომ ასეთი კვლევის შედეგები დასრულებულად არ ჩაითვალოს და რომ კვლევა გაგრძელდეს ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის, სამართლის, ისტორიის, გეოგრაფიის და პოლიტოლოგიის მეცნიერებათა მიღწევების გამოყენებითაც. რა თქმაუნდა, არც ერთ შემთხვევაში უარი არ უნდა ეთქვას მათემატიკის გამოყენებას. პირიქით, მათემატიკასთან ერთად ხსენებულ სოციალურ მეცნიერებათა მეთოდების გამოყენება აშკარად გაამდიდრებს ეკონომიკური მეცნიერების ენას. სხვა სიტყვებით რომ ითქვას, ეკონომიკურ მეცნიერებაში არსებული კრიზისული ვითარების დასაძლევად აუცილებელია, რომ კვლევა ჩატარდეს მეცნიერების ზემოხსენებული დარგების მიჯნაზე (interdisciplinary research).

მაგალითისთვის შეიძლება მოვიყვანოთ სოციალურ მეცნიერებათა ახალი, პრაქტიკულად ამჟამად ჩამოყალიბებული მიმართულება – გეოეკონომიკა (Gasimli, 2015;

Kvinikadze, 2017; SolbergSoilen, 2012; Дергачев, 2002; Кочетов, 1999), რომელიც ჯერჯერობით ვერ გახდა ეკონომისტების ინტენსიური მეცნიერული კვლევის საგანი. სამწუხაროდ, გეოეკონომიკა ეკონომისტების უშუალო სამეცნიერო ინტერესებში დღემდე არ შესულა და მისი კვლევა უმთავრესად პოლიტიკური მეცნიერების წარმომადგენელთა და საერთაშორისო ურთიერთობათა შემსწავლელთა პრეროგატივად ითვლება. თუმცა, ამა თუ იმ ქვეყნისათვის სწორედ გეოეკონომიკა იძლევა არაერთი კონკრეტული ეკონომიკური (და არა მარტო ეკონომიკური) პრობლემის გადაწყვეტის გასაღებს.

ცალკე პრობლემაა არსებული დაპირისპირება სხვადასხვა ეკონომიკურ თეორიას შორის, რის გამოც კითხვა, თუ ზოგადად რომელი ეკონომიკური თეორიაა სწორი, ნაკლებად კონსტრუქციულია. როგორც ხაზგაშეიშველილი დასახაზი ობიექტის სხვადასხვა რაკურსით წარმოდგენა, ისე შეიძლება შევთანხმდეთ, რომ სხვადასხვა ეკონომიკური თეორია ერთი და იმავე ეკონომიკური სინამდვილის სხვადასხვა რაკურსით ასახავს და ამ სინამდვილის ცვლილების კვალობაზე შეიძლება ერთი რომელიმე ეკონომიკური თეორია უფრო ადეკვატურად ასახავდეს პრობლემას, ვიდრე სხვა დანარჩენი.

აქედან გამომდინარე, ჩემი აზრით, ეკონომიკური მეცნიერების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სხვადასხვა ეკონომიკურ თეორიებს შორის საერთო კომპონენტის თუ კომპონენტების გამოყოფა, რაც ამ თეორიების სინთეზის საშუალებას მოგვცემს (Hsieh, Magnum, 1986). ამის ერთ-ერთ თვალსაჩინო მაგალითს წარმოადგენს „მიწოდების თეორიის“ (Supply-Side economics) და კეინზიანურ თეორიასთან (Keynesian economics) სინთეზი (მაგალითად, Ananiashvili, Papava, 2014; Langdana, 2010). ასევე მნიშვნელოვანია ინტეგრირებული ეკონომიკური თეორიების განვითარება, რაც უფრო ეკონომიკურ სინამდვილესთან უფრო ადეკვატური დასკვნების გაკეთების საშუალებას იძლევა (მაგალითად, Tuerck, 2015).

რა თქმა უნდა, აქ მოყვანილია ეკონომიკურ მეცნიერებაში არსებული კრიზისის დაძლევის მხოლოდ ძირითადი გზები. მაგრამ თუნდაც მათი რეალიზაციის მიმართულებით გადადგმული ნაბიჯები, ჩემი აზრით, აშკარად დაემჩნევა კვლევის შედეგებს.

აქვე აღსანიშნავია ერთი გარემოება – რამდენად შეესატყვისება ეკონომიკური მეცნიერების მიღწევები სხვადასხვა ქვეყნის მთავრობათა მიერ გატარებულ ეკონომიკურ პოლიტიკას, რაც, ვფიქრობთ, ცალკე საკვლევ თემას წარმოადგენს.

დასკვნები

დღეს არავის ეპარება ეჭვი, რომ ეკონომიკური მეცნიერება კრიზისულ მდგომარეობაშია. სწორედ ამიტომ, რომ ეკონომიკის დამაკმაყოფილებლად ვერ ასახავს ეკონომი-

მიკურ სინამდვილეს და ეკონომიკურ მეცნიერებას, უკეთეს შემთხვევაში, უკვე მომხდარი ეკონომიკური მოვლენის ინტერპრეტაცია თუ ძალუძს.

შეიძლება ითქვას, რომ მას შემდეგ, რაც „დიდი დეპრესიის“ პირობებში ჯონ მენარდკეინმა თავისი ცნობილი თეორია შექმნა, ხოლო გასული საუკუნის 70-იან წლებში განვითარებულმა სტაგფლაციამ მილტონ ფრიდმენის მონეტარიზმის განვითარებას მისცა ბიძგი, რაიმე განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ეკონომიკური თეორია, რომელსაც დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა ექნებოდა, სამწუხაროდ, არ შექმნილა. 2007-2009 წლებში განვითარებულმა გლობალურმა ფინანსურ-ეკონომიკურმა კრიზისმა კიდევ ერთხელ წარმოაჩინა აეკონომიკური მეცნიერების სუსტი მხარეები და, რაც კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია, ამ კრიზისის გაკვეთილები არანაირად არ ასახულა ეკონომიკური მეცნიერების განვითარებაზე.

ეკონომიკური მეცნიერების კრიზისულ მდგომარეობაში ყოფნის ერთ-ერთი თვალსაჩინო მაგალითია თანამედროვე მსოფლიოში განვითარებული კრიპტოვალუტით გატაცების ციებ-ცხელება, რაც პრაქტიკულად ჯერ ვერგახდა ეკონომიკური მეცნიერების კვლევის ობიექტი.

ეკონომიკურ მეცნიერებაში არსებული კრიზისული სიტუაციის დასაძლევად განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება კვლევაში ადამიანისეული ფაქტორის წინ წამოწევას.

დღეისათვის აშკარად არასაკმარისია ადამიანის მხოლოდ homo economicus-ის ძალზე გამარტივებული მოდელით ოპერირება. აუცილებელია, ეკონომიკურ კვლევაში სულ უფრო მრავალფეროვნად იქნეს წარმოჩენილი ადამიანისეული ფაქტორი, რაც სოციალურ მეცნიერებათა სხვა დარგების (ფილოსოფია, ფსიქოლოგია, სამართალი, პოლიტოლოგია) მიღწევათა კომპლექსური გამოყენებითაა შესაძლებელი.

ეკონომიკურ მეცნიერებას განვითარების უდიდეს სტიმულს მისცემს მეცნიერების სხვადასხვა დარგის (არა მარტო მათემატიკა, არამედ ფილოსოფია, ფსიქოლოგია, სამართალი, ისტორია, გეოგრაფია, პოლიტოლოგია) შესაყარზე კვლევა. ამან მნიშვნელოვნად უნდა შეასუსტოს ეკონომისტების მიერ კვლევის ტრადიციულად გამოყენებული მიდგომა, რაც გამოიხატება სიტყვათწყობაში – „სხვა თანაბარ პირობებში“. ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში ამ სიტყვათწყობაში ნაგულისხმევი ე.წ. „უცვლელი“ ფაქტორების თუნდაც ოდნავ შემცირება კიდევ უფრო რეალისტურს გახდის ეკონომისტების მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგებს.

თავად ეკონომიკურ თეორიებს შორის დაპირისპირების ნაცვლად უმჯობესია, ეკონომისტთა ყურადღება გამახვილდეს იმ საერთო პოზიციების მოძებნაზე, რაც ხელს შეუწყობს ამ თეორიების სინთეზს. ეკონომიკური მეცნიერების განვითარების ამ გზას აქვს მკაფიოდ გამოხატული კონსტრუქციული ხასიათი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ასათიანი რ. (2013). ზოგადი ეკონომიკური თეორია და მისი სწავლების ალდგენის აუცილებლობა: საკითხის დასმის წესით. თბილისი: „სიახლე“.
2. ბომოლი უ., ბლანდერი ა. (2006). ეკონომიკის: პრინციპები და პოლიტიკა. თბილისი: გამომცემლობა „ტექნიკური უნივერსიტეტი“.
3. დავითაია ზ. (2017). „თემურ ბასილია: ბიტკოინი არის ახალი პირამიდა, რომელშიც ჩართულნი არიან მასები და იგი შესაძლოა, ხუხულასავით დაინგრეს!“ *sazogadoeba.ge*, 4 ოქტომბერი, <http://www.sazogadoeba.ge/index.php?post_id=2638>.
4. თოქმაზიშვილი მ. (2018). „გლობალური ეკონომიკური კრიზისი და ეკონომიკური მეცნიერება“. *გლობალიზაცია და ბიზნესი*, № 5.
5. *ipress.ge* (2018). „უორენ ბაფეტი: კრიპტოვალუტას კოლაფსი ელოდება“. ბანკები და ფინანსები, 11 იანვარი, <<http://bfm.ge/%E1%83%A3%E1%83%9D%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%9C-%E1%83%91%E1%83%90%E1%83%A4%E1%83%94%E1%83%A2%E1%83%98-%E1%83%99%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%9E%E1%83%A2%E1%83%9D%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%A3/>>>.
6. კვირკველია ვ. (2017). „ბიტკოინში ინვესტირების გამო, ბრიტანეთში მოსახლეობას გარდაუვალი ფინანსური დანაკარგის შესახებ აფრთხილებენ“. *bpn*, 18 დეკემბერი, <<https://bpn.ge/finansbi/41009-bitkoinshi-investirebis-gamo-britanethshi-mosakhleobas-gardauvali-finansuri-danakargis-shesakheb-afrthkhleben.html?lang=ka-GE>>.
7. ლეიაშვილი პ. (2017). ეკონომიკური მოღვაწეობა: სისტემური ანალიზი. თბილისი: „სიახლე“.
8. მენქიუ გ. (2008). ეკონომიკის პრინციპები. თბილისი: „დიოგენე“.

9. მექვაბიშვილი ე. (2018). გლობალიზაციის ეპოქის ფინანსური კრიზისები და საქართველოს ეკონომიკა. თბილისი: „ინტელექტი“.
10. პაპავა ვ. (1991). „თეორიული ეკონომიკის საკითხისათვის“. ეკონომიკა, № 7-8.
11. პაპავა ვ., ახმეტელი რ., ლეიაშვილი პ., ულუმბერაშვილი ნ. (1993). საბაზრო ეკონომიკის საფუძვლები (თეორიული ეკონომიკა). თბილისი: „ეკონომიკური განათლება“.
12. სამუელსონი პ. ა., ნორდჰაუსი ვ. დ. (2000). ეკონომიკა. ოთხ ტომად. თბილისი: „სამშობლო“.
13. ფიშერი ს., ღორბუში რ., შმალენზი რ. (1997). ეკონომიკა. ოთხ ტომად. თბილისი: „სამშობლო“.
14. ჩეხელაშვილი ვ. (2018ა). ელექტრონურგადაცემით ვაჭრობა: 2016 წლის წარმატებები, 2017 წლის რეალობა და შემდგომი პერსპექტივები - Bitcoin-ის გავლენა (ნაწილი პირველი). რონდელის ბლოგი, 12 მარტი, <<https://www.gfsis.org/ge/blog/view/802>>.
15. ჩეხელაშვილი ვ. (2018ბ). ელექტრონურგადაცემით ვაჭრობა: 2016 წლის წარმატებები, 2017 წლის რეალობა და შემდგომი პერსპექტივები - Bitcoin-ის გავლენა (ნაწილი მეორე). რონდელის ბლოგი, 26 მარტი, <<https://www.gfsis.org/ge/blog/view/811>>.
16. Ananiashvili I., Papava V. (2014). Laffer-Keynesian Synthesis and Macroeconomic Equilibrium. New York, Nova Science Publishers.
17. Bach N. (2017). “This Nobel Prize-Winning Economist Says Bitcoin Should be Banned.” Fortune, November 30, <<http://fortune.com/2017/11/30/economist-joseph-stiglitz-bitcoin-should-be-outlawed/>>.
18. Baker D. (2018). “Tesla, Amazon, Bitcoin, Efficient Markets and FTT.” WEA Commentaries, Vol. 8, No. 1, February, <<https://www.worldeconomicssociation.org/newsletterarticles/bitcoin-efficient-markets/>>.
19. Barsky R. (2011). “The Japanese Asset Price Bubble: A Heterogeneous Approach.” In: Japan’s Bubble, Deflation, and Long-term Stagnation, K. Hamada, A. K. Kashyap, D. E. Weinstein, eds. Cambridge: The MIT Press.
20. Becker G. S., Becker G. N. (1997). The Economics of Life. From Baseball to Affirmative Action to Immigration, How Real World Issues Affect Our Everyday Life. New York: McGraw-Hill.
21. Bedianashvili G. (1995). State, Power Structure and Socio-Economic Reforming of Society. Tbilisi: Metsniereba.
22. Birks S. (2016). 40 Critical Pointers for Students of Economics. London: College Publications.
23. Bookstaber R. (2017). The End of Theory. Financial Crises, the Failure of Economics, and the Sweep of Human Interaction. Princeton: Princeton University Press.
24. Brockway G. P. (1995). The End of Economic Man. New York: W. W. Norton and Co.
25. Buchanan J. M. (1979). What Should Economists Do? Indianapolis: Liberty Fund.
26. Cawrey D. (2014). “How Economist Milton Friedman Predicted Bitcoin.” CoinDesk, March 5, <<https://www.coindesk.com/economist-milton-friedman-predicted-bitcoin/>>.
27. Cox J. (2013). Bitcoin and Digital Currencies: The New World of Money and Freedom. Baltimore: Laissez Faire Books.
28. Davies H. (2010). The Financial Crisis: Who is to Blame? Cambridge: The Polity Press.
29. Devitt M., Sterelny K. (1999). Language and Reality: An Introduction to the Philosophy of Language. Oxford, UK: Wiley-Blackwell.
30. Di Muzio T., Noble L. (2017). “The Coming Revolution in Political Economy: Money Creation, Mankiw and Misguided Macroeconomics.” Real-World Economics Review, Issue No. 80, <<http://www.paecon.net/PAEReview/issue80/DiMuzioNoble80.pdf>>.
31. El-Erian M. A. (2017). “The Lost Lesson of the Financial Crisis.” Project Syndicate, February 2, <<https://www.project-syndicate.org/commentary/lost-lessons-of-the-financial-crisis-by-mohamed-a--el-erian-2017-08>>.
32. Fischer S., Frankel J. (1992). “Macroeconomic Issues of Soviet Reform”. American Economic Review, Vol. 82, May.
33. Fox J. (2009). The Myth of the Rational Market: A History of Risk, Reward, and Delusion on Wall Street. New York: Harper Business.
34. Fullbrook E. (2016). Narrative Fixation in Economics. London: College Publications.
35. Gasimli V. (2015). Geo-economics. Eskişehir: Anadolu University, <<http://sam.az/uploads/PDF/Geo-Economic.pdf>>.
36. Golstein S. (2018). “Nobel Laureate Stiglitz: “Why Do People Want Bitcoin?”” Finance Magnates, January 24, <<https://www.financemagnates.com/cryptocurrency/news/nobel-laureate-stiglitz-people-want-bitcoin/>>.
37. Heath J. (2010). Economic without Illusions. Debunking the Myths of Modern Capitalism. New York: Broadway Books.
38. Heilbroner R., Milberg W. (1996). The Crisis of Vision in Modern Economic Thought. Cambridge: Cambridge University Press.
39. Hey D. eds. (1992). The Future of Economics, D. Hey eds. Oxford: Blackwell.
40. Hicks R. E., Klages W. J., Raffa F. A., eds. (1971). Economics: Myth, Method, or Madness? Selected Readings. Berkeley, CA: McCutchan Publishing Corporation.
41. Hill R., Myatt T. (2010). The Economics Anti-Textbook: A Critical Thinker’s Guide to Microeconomics. Halifax: Fernwood Publishing.

42. Hsieh C.-Y., Magnum S. L. (1986). *A Search for Synthesis in Economic Theory*. Armonk: M. E. Sharpe.
43. James H. (2018). "The Bitcoin Threat." Project Syndicate, February 2, <<https://www.project-syndicate.org/commentary/bitcoin-threat-to-political-stability-by-harold-james-2018-02>>.
44. Jezard A. (2017). "In 2020 Bitcoin will Consume More Power than the World does Today." World Economic Forum, December 15, <<https://www.weforum.org/agenda/2017/12/bitcoin-consume-more-power-than-world-2020/>>.
45. Johnson M. C. (2017). "Why Is the Kremlin Suddenly Obsessed With Cryptocurrencies?" The Daily Beast Company, August 5, <<https://www.thedailybeast.com/why-is-the-kremlin-suddenly-obsessed-with-cryptocurrencies?ref=scroll>>.
46. Kaletsky A. (2017). "A "Macroeconomic" Revolution?" Project Syndicate, July 19, <<https://www.project-syndicate.org/commentary/replacement-market-fundamentalism-by-anatole-kaletsky-2017-07>>.
47. Kanth R. K. (1997). *Against Economics. Rethinking Political Economy*. Aldershot: Ashgate.
48. Krugman P. (2012). *End This Depression Now!* New York: W. W. Norton & Company.
49. Krugman P. (2018). "Good Enough for Government Work? Macroeconomics Since the Crisis." *Oxford Review of Economic Policy*, Volume 34, Issue 1-2, January 5, <<https://academic.oup.com/oxrep/article/34/1-2/156/4781811>>.
50. Kvinikadze G. (2017). "Conceptualization of Geo-Economic Threats in Small Countries with Transition Economies." *Economic and Regional Studies*, Vol. 10, No. 3, <<http://ers.edu.pl/OJS/index.php/erspl/article/view/315>>.
51. Lagarde C. (2017). "Central Banking and Fintech—A Brave New World?" IMF Communications Department, September 29, <<http://www.imf.org/en/News/Articles/2017/09/28/sp092917-central-banking-and-fintech-a-brave-new-world?cid=em-COM-123-35955>>.
52. Langdana F. K. (2010). *Macroeconomic Policy: Demystifying Monetary and Fiscal Policy*. New York: Springer Science+Business Media.
53. Le Grand J., Bartlett W., eds. (1993). *Quasi-Markets and Social Policy*. Basingstoke, UK: Macmillan Press.
54. Leishvily P. (2012). *Economic Activity: Teleological Analysis*. New York: Nova Science Publishers.
55. Lewis H. (2009). *Where Keynes Went Wrong: And Why World Governments Keep Creating Inflation, Bubbles, and Busts*. Mount Jackson: Axios Press.
56. Linder M., Sensat Jr. J. (1977a). *Anti-Samuelson. Vol. One. Basic Ideological Concepts. Crises and Keynesianism*. New York: The World Market, Urizen Books.
57. Linder M., Sensat Jr. J. (1977b). *Anti-Samuelson. Vol. Two. Money and Credit. Value and Price Theory. Factors of Production*. New York: The World Market, Urizen Books.
58. Mankiw N. G. (2004). *Principles of Economics*. Mason: South-Western College Publisher.
59. Marqués G. (2016). *A Philosophical Framework for Rethinking Theoretical Economics and Philosophy of Economics*. London: College Publications.
60. Marsonet M. (1995). *Science, Reality, and Language*. Albany, N.Y.: State University of New York Press.
61. McCloskey D.N. (2010). *Bourgeois Dignity: Why Economics can't Explain the Modern World*. Chicago: The University of Chicago Press.
62. Medina L., Schneider F. (2018). *Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?* International Monetary Fund WP/18/17, January, <<https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/01/25/Shadow-Economies-Around-the-World-What-Did-We-Learn-Over-the-Last-20-Years-45583>>.
63. Mishan E. J. (1986). *Economic Myths and the Mythology of Economics*. Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press International.
64. Myers J. (2017). "Joseph Stiglitz: Bitcoin ought to be outlawed." World Economic Forum, November 30, <<https://www.weforum.org/agenda/2017/11/joseph-stiglitz-bitcoin-ought-to-be-outlawed/>>.
65. North A. (2018). "How the Tiny Nation of Georgia Became a Bitcoin Behemoth." NPR, April 23, <<https://www.npr.org/sections/parallels/2018/04/23/597780405/how-the-tiny-nation-of-georgia-became-a-bitcoin-behemoth>>.
66. Offer A. (2016). "Nobel Economics Versus Social Democracy." Project Syndicate, October 10, <<https://www.project-syndicate.org/commentary/economics-nobel-versus-social-democracy-by-avner-offer-2016-10?barrier=accessreg>>.
67. Offer A., Söderberg G. (2016). *The Nobel Factor: The Prize in Economics, Social Democracy, and the Market Turn*. Princeton: Princeton University Press.
68. Paarlberg D. (1968). *Great Myths of Economics*. New York: The New American Library.
69. Papava V. (1996). "The Georgian Economy: From "Shock Therapy" to "Social Promotion"." *Communist Economies & Economic Transformation*, Vol. 8, No. 2,
70. Papava V. (2002). "On the Theory of Post-Communist Economic Transition to Market". *International Journal of Social Economics*, Vol. 29, No. 9-10.
71. Pilkington P. (2016). *The Reformation in Economics. A Deconstruction and Reconstruction of Economic Theory*. London: The Palgrave Macmillan.

72. Popper N. (2018). "There Is Nothing Virtual About Bitcoin's Energy Appetite." *The New York Times*, January 21, <<https://www.nytimes.com/2018/01/21/technology/bitcoin-mining-energy-consumption.html?action=click&contentCollection=Times%20Insider&module=RelatedCoverage®ion=Marginalia&pgtype=article>>.
73. Pressman S., Scott R. (2018). "Ten years after the crisis: a lost decade?" *Real-World Economics Review*, No. 83, March 26, <<http://www.paecon.net/PAEReview/issue83/PressmanScott83.pdf>>.
74. Quiggin J. (2018). "What Bitcoin Reveals About Financial Markets." *The New York Times*, February 8, <<https://www.nytimes.com/2018/02/08/opinion/bitcoin-financial-markets.html?rref=collection%2Fsectioncollection%2Fopinion&action=click&contentCollection=opinion®ion=rank&module=package&version=highlights&contentPlacement=8&pgtype=sectionfront>>.
75. Rodrik D. (2014). "The Perils of Economic Consensus." *Project Syndicate*, August 14 <https://www.project-syndicate.org/commentary/dani-rodrik-warns-that-agreement-among-economists-can-create-an-illusion-of-certain-knowledge?utm_source=MadMimi&utm_medium=email&utm_content=Dani+Rodrik%3a+%22The+Perils+of+Economic+Consensus%22&utm_campaign=20140817_m121761177_Dani+Rodrik%3a+%22The+Perils+of+Economic+Consensus%22&utm_term=The+Perils+of+Economic+Consensus&barrier=accessreg>.
76. Rodrik D. (2015a). *Economics Rules: The Rights and Wrongs of the Dismal Science*. New York: W. W. Norton & Company.
77. Rodrik D. (2015b). "Economists vs. Economics." *Project Syndicate*, September 10, <https://www.project-syndicate.org/commentary/economists-versus-economics-by-dani-rodrik-2015-09?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=be2a176f93-Sept_13_2015_5_2015&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-be2a176f93-93567601&barrier=accessreg>.
78. Rogoff K. (2017). "Crypto-Fool's Gold?" *Project Syndicate*, October 9, <https://www.project-syndicate.org/commentary/bitcoin-long-term-price-collapse-by-kenneth-rogoff-2017-10?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=724ae23045-sunday_newsletter_15_10_2017&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-724ae23045-93567601>.
79. Roubini N. (2018). "Blockchain's Broken Promises." *Project Syndicate*, January 26, <<https://www.project-syndicate.org/commentary/why-bitcoin-is-a-bubble-by-nouriel-roubini-2018-01>>.
80. Roubini N., Byrne P. (2018). "The Blockchain Pipe Dream." *Project Syndicate*, March 5, <<https://www.project-syndicate.org/commentary/blockchain-technology-limited-applications-by-nouriel-roubini-and-preston-byrne-2018-03>>.
81. Sachs J. (1992). "Privatization in Russia: Some Lessons from Eastern Europe". *American Economic Review*, Vol. 82, May.
82. Salman A., Razaq M. G. A. (2018). "Bitcoin and the World of Digital Currencies." In: *Financial Management from an Emerging Market Perspective*, G. Kucukocaoglu, S. Gokten, eds. InTech, <<https://www.intechopen.com/books/financial-management-from-an-emerging-market-perspective/bitcoin-and-the-world-of-digital-currencies>>.
83. Sheng A., Geng X. (2017). "Barbarians at the Monetary Gate." *Project Syndicate*, August 30, <https://www.project-syndicate.org/commentary/bitcoin-cryptocurrencies-monetary-risk-by-andrew-sheng-and-xiao-geng-2017-08?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=e8bef8a0bc-sunday_newsletter_3_9_2017&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-e8bef8a0bc-93567601>.
84. Shiller R. J. (2018). "The Old Allure of New Money." *Project Syndicate*, May 21, <https://www.project-syndicate.org/commentary/cryptocurrencies-scientific-narrative-by-robert-j--shiller-2018-05?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=c4c50cbcd2-sunday_newsletter_27_5_2018&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-c4c50cbcd2-93567601>.
85. Skidelsky R. (2016). "Economists versus the Economy." *Project Syndicate*, December 23, <<https://www.project-syndicate.org/commentary/mathematical-economics-training-too-narrow-by-robert-skidelsky-2016-12>>.
86. Skidelsky R. (2018a). "How Economics Survived the Economic Crisis." *Project Syndicate*, January 18, <https://www.project-syndicate.org/commentary/why-no-intellectual-shift-in-economics-by-robert-skidelsky-2018-01?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=6b6f82ce43-sunday_newsletter_21_1_2018&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-6b6f82ce43-93567601>.
87. Skidelsky R. (2018b). "Why Reinvent the Monetary Wheel?." *Project Syndicate*, May 23, <https://www.project-syndicate.org/commentary/cryptocurrencies-false-promise-by-robert-skidelsky-2018-05?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=c4c50cbcd2-sunday_newsletter_27_5_2018&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-c4c50cbcd2-93567601>.
88. Söderbaum P. (2017). "Do We Need A New Economics for Sustainable Development?" *Real-World Economics Review*, Issue No. 80, <<http://www.paecon.net/PAEReview/issue80/Soderbaum80.pdf>>.
89. Solberg Søylen K. (2012). *Geo-economics*. London: Bookboon, <<https://bookboon.com/en/geo-economics-ebook>>.
90. Stiglitz J.E. (1992). "Another Century of Economic Science". In: *The Future of Economics*, D. Hey eds. Oxford: Blackwell.
91. Stiglitz J. E. (1996). *Whither Socialism?* Cambridge: The MIT Press.

92. Stiglitz J. (2010). "An Agenda for Reforming Economic Theory." YouTube, April 23, <https://www.youtube.com/watch?v=L9KAd_nqINy>.
93. Stiglitz J. (2011). "Joseph Stiglitz on Macroeconomics in Crisis." YouTube, 2011, <<https://www.youtube.com/watch?v=SOxCMc9-1Cc&app=desktop>>.
94. Stiglitz J., et al., (2010). The Stiglitz Report. Reforming the International Monetary and Financial Systems in the Wake of the Global Crises. New York: The New Press.
95. Syll L. P. (2016). On the Use and Misuse of Theories and Models in Mainstream Economics. London: College Publications.
96. Tittenbrun J. (2013). "The Death of the Economic Man." International Letters of Social and Humanistic Sciences, Vol. 11, <<https://www.scipress.com/ILSHS.11.10.pdf>>.
97. Tuerck D. G. (2015). Macroeconomics: Integrating Theory, Policy and Practice for a New Era. New York: Business Expert Press.
98. Turner A. (2012). Economics after the Crises. Objectives and Means. Cambridge: The MIT Press.
99. Turner A. (2018). "Should You Buy Bitcoin?" Project Syndicate, February 2, <<https://www.project-syndicate.org/commentary/bitcoin-collapse-low-macroeconomic-risk-by-adair-turner-2018-02>>.
100. van Staveren I. (2015). Economics After the Crises. An Introduction to Economics from a Pluralist and Global Perspective. London: Routledge.
101. Wolfson M. (1992). "Transitions from a Command Economy: Rational Expectations and Cold Turkey". Contemporary Policy Issues, Vol. 10, April.
102. Wood C. (2006). The Bubble Economy? Japan's Extraordinary Speculative Boom, of the '80s and the Dramatic Bust of the '90s. Jakarta: SolsticePublishing.
103. Автономов В.С. (1996). «Политическая экономия переходного периода». Мировая экономика и международные отношения, № 9.
104. Аникин А. (2000). История финансовых потрясений. От Джона Ло до Сергея Кириенко. Москва: ЗАО «Олимп-Бизнес».
105. Базилевич В. Д. (2016). «Экономическая наука и образование в эпоху системных трансформаций: новые вызовы и запросы к фундаментальной теории». Экономика Украины, № 8.
106. Бирман И. (1996). Я-экономист (о себе, любимом). Новосибирск: ЭКОР.
107. Винья П., Кейси М. (2018). Эпоха криптовалют. Как биткойн и блокчейн меняют мировой экономический порядок. Москва: Манн, Иванов и Фербер.
108. Геец В. М. (2015). «Преодоление квазирыночности – путь к инвестиционно ориентированной модели экономического роста». Экономика Украины, № 6.
109. Гүриев С. (2010). Мифы экономики: Заблуждения и стереотипы, которые распространяют СМИ и политики. Москва: «Юнайтед Пресс».
110. Дергачев В. (2002). Геоэкономика (Современная геополитика). Киев: ВИРА-Р.
111. Капелюшников Р. И. (2018). «О современном состоянии экономической науки: полусоциологические наблюдения». Вопросы экономики, № 5.
112. Ким В. В., Блажевич Н. В. (1998). Язык науки: Философско-методологические аспекты. Екатеринбург: Банк культурной информации, <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/3588/2/philos_edu_4.pdf>.
113. Киндлбергер Ч., Алибер Р. (2010). Мировые финансовые кризисы. Мании, паники и крахи. Санкт-Петербург: Питер.
114. Кочетов Э. Г. (1999). Геоэкономика (Освоение мирового экономического пространства). Москва: Издательство БЕК.
115. Кругман П. (2013). Выход из кризиса есть! Москва: Азбука Бизнес, Азбука-Аттикус.
116. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. (1992). Экономикс: Принципы, проблемы и политика. Т.1, 2. Москва: Республика.
117. Мэнкью Н. Г. (1999). Принципы экономикс. Санкт-Петербург: Питер Ком.
118. Папава В. (1992). «О некоторых проблемах экономической науки на современном этапе». Вопросы экономики, № 1.
119. Расков Д. (2010). «Риторика новой институциональной экономической теории». Вопросы экономики, № 5.
120. Родрик Д. (2017). Экономика решает: сила и слабость «мрачной науки». Москва: Издательство Института Гайдара.
121. Рязанов В. Т. (2014). «Экономическая политика после кризиса: станет ли она снова кейнсианской?» Экономика Украины, № 5.
122. Samson A. (2017). «Лауреат Нобелевской премии Мильтон Фридман Прогнозировал биткойнскую эпоху 17 лет назад». BitcoinRush, 9 июля, <<https://bitcoinrush.md/%D0%BB%D0%B0%D1%83%D1%80%D0%B5%D0%B0%D1%82-%D0%BD%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%B8-%D0%BC%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%BE%D0%BD-%D1%84/>>.
123. Самаева Ю. (2017). «Пол Кругман: Нужно говорить об определяющей роли государства в преодолении кризиса, о необходимости вмешательства в рыночные механизмы и ручного управления». Зеркало недели, 18 сентября, <<https://zn.ua/macrolevel/nobelevskiy-laureat-pol-krugman-nuzhno-govorit-ob-opredelyayuschey-rol-i-gosudarstva-v-pre>>.

- odolenii-krizisa-o-neobhodimosti-vmeshatelstva-v-rynochnye-mehanizmy-i-ruchnogo-upravleniya-260407_.html#comment>.
124. Самуэльсон П. А., Нордхаус В. Д. (1999). Экономика. Москва: БИНОМ, КНОРУС, ЛБЗ.
 125. Sputnik (2018). “Есть ли будущее у биткойна: взгляд из Грузии”. Sputnik-Georgia, 6 февраля, <https://sputnik-georgia.ru/reviews/20180206/239198943/Est-li-budushhee-u-bitkojna-vzgljad-iz-Gruzii.html?utm_source=push&utm_medium=browser_notification&utm_campaign=sputnik_ge>.
 126. Стиглиц Дж., и др. (2012). Доклад Стиглица. О реформе международной валютно-финансовой системы: уроки глобального кризиса. Доклады Комиссии финансовых экспертов ООН. Москва: Международные отношения.
 127. Тарасов Д., Попов А. (2018). От золота до биткойна. Москва: Альпина Паблишер.
 128. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. (1993). Экономика. Москва, Дело.
 129. Хейлбронер Р.(1993). «Научный анализ и видение в истории современной экономической мысли». Вопросы экономики, № 11

THE CRISIS OF ECONOMICS AND FOR SEARCH OF THE NEW PARADIGM

VLADIMIR PAPAUA

Academician, Professor Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Principal Research Fellow at Paata Gugushvili Institute of Economics, Georgia

vladimer.papava@tsu.ge

<https://doi.org/10.35945/gb.2018.06.001>

KEYWORDS: ECONOMIC SCIENCE, ECONOMICS, CRISIS, CRYPTOCURRENCY, HUMAN FACTOR, ECONOMIC THEORIES

SUMMARY

The article analyzes the crisis in the economics, its primary causes and its manifestations. It shows how traditional economics “turns a blind eye” to many significant aspects of economic reality. Within this crisis, the economy lags behind the economic reality and so various economic theories are used to attempt to interpret the economic phenomena. Some of the clearest examples of economies falling outside of reality are seen in the transition economies of the post-Communist period on their way to a market economy as well as the events of the global financial and economic crisis in 2007-2009. The most recent example of the crisis in economics is cryptocurrency which has already spread over almost the entire world over the past several years but which has not yet become a topic of systematic study in economics.

In order to overcome the crisis situation in economics, it will be of utmost importance as to how well the human factor is reflected in economic studies and to what extent it will be approximated to the behavior

that is characteristic of human beings in reality. For this purpose, economists must apply the knowledge about human nature that has been amassed in the field of social sciences such as philosophy, psychology, law and political science.

For the development of economics and for its relevant transformation, the conditions referred to in the traditionally used phrase “other things equal” (“*ceritas-paribas*”) need to be minimized in economic studies. This will be possible if an economic study relies not only (and in certain cases not to a greater extent) on mathematics but also on philosophy, psychology, law, history, geography and political science. In this regard, economists need to conduct studies by expanding their scope; that is, along the lines set out by the above-mentioned fields of the social sciences.

Given the variety of economic theories, seeking possible ways to synthesize them becomes of great importance and this will assist economists in perceiving a given economic reality in a comprehensive way.